

УДК 342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5.18>

Зуєва Анна Ігорівна,

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0009-4436-1469

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ЯК СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

DISCIPLINARY LIABILITY OF A LAWYER AS A COMPONENT OF LEGAL LIABILITY

В науковій праці здійснено опрацювання наукових позицій вчених щодо розуміння змісту юридичної відповідальності в цілому та адвоката зокрема, а також визначення місця дисциплінарної відповідальності адвоката як складової інституту юридичної відповідальності. Акцентовується увага на необхідності запровадження системного підходу щодо удосконалення інституту адвокатури в Україні, а саме: посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядування адвокатури; конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката. Доведено, що адвокат за порушення, які виникають в процесі здійснення адвокатської діяльності може бути притягнутий до всіх видів юридичної відповідальності. Особливе місце в діяльності адвоката відводиться дисциплінарній відповідальності, оскільки найбільш врегульовано як на законодавчому рівні, так й актами адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України). Дисциплінарна відповідальність адвоката становить собою врегульований нормами адміністративного права відповідний певний вплив з боку уповноваженого органу (уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження) з метою поновлення порушеного адвокатом встановленого правила (професійних, деонтологічних) поведінки під час здійснення адвокатської діяльності, за які зазнає заходів негативного (примусового) впливу. Дисциплінарна відповідальність має певні особливості, які стосуються притягнення адвоката до відповідальності: а) законодавчо встановлена відповідальність за вчинення дисциплінарного проступку; б) чітко визначений суб'єкт відповідальності (адвокат) та відповідна сфера (адвокатська діяльність), за порушення чого настають негативні наслідки для останнього, що виражається у дисциплінарних стягненнях; в) об'єктом дисциплінарної відповідальності є відповідні професійні обов'язки; г) законодавчо визначений процедурний порядок притягнення до відповідальності.

Ключові слова: юридична відповідальність, дисциплінарна відповідальність, адвокат, адвокатська діяльність, інститут правосуддя, етичні стандарти поведінки.

In scientific works, the scientific positions of scientists regarding the understanding of the content of legal responsibility in general and the lawyer in particular, as well as the determination of the place of disciplinary responsibility of the lawyer as a component of the institution of legal responsibility, have been elaborated. Attention is focused on the need to introduce a systemic approach to improving the institution of advocacy in Ukraine, namely: strengthening the guarantees of advocacy, its types and professional rights of advocates, improving the self-government of the advocacy; specifying the grounds, procedures for bringing a lawyer to disciplinary responsibility and the procedure for appealing the decision to bring such responsibility; introduction of the institute of simplified disciplinary proceedings; improvement of the procedure for consideration of complaints against the lawyer's actions. It has been proven that a lawyer can be held liable for all types of legal liability for violations that occur in the course of practicing law. A special place in the activity of a lawyer is given to disciplinary responsibility, since it is the most regulated both at the legislative level and by acts of lawyer self-government (National Association of Lawyers of Ukraine). Disciplinary responsibility of a lawyer is regulated by the norms of administrative law, a corresponding certain influence on the part of an authorized body (authorized to carry out disciplinary proceedings) with the aim of renewing the established rule (professional, deontological) behavior violated by the lawyer during the implementation of the lawyer's activity, for which he is subjected to measures of negative (coercive) influence. Disciplinary responsibility has certain features that relate to bringing a lawyer to justice: a) legally established responsibility for committing a disciplinary offense; b) a clearly defined subject of responsibility (lawyer) and the relevant field (lawyer activity), violation of which will result in negative consequences for the latter, expressed in disciplinary sanctions; c) the object of disciplinary responsibility is the corresponding professional duties; c) legally defined procedural procedure for prosecution.

Key words: legal responsibility, disciplinary responsibility, lawyer, lawyer activity, institution of justice, ethical standards of behavior.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки визначає основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик. Крім того, Стратегія спрямована на визначення пріоритетів щодо удосконалення положень законодавства у сфері судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя, а також впровадження невідкладних заходів для забезпечення позитивних зрушень у функціонуванні відповідних правових інститутів. Серед зазначених інститутів, особливе місце приділено заходам спрямованим на запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні, а саме: посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності; конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката [1]. Тобто, основний акцент робиться на питаннях юридичної відповідальності адвоката, особливо в частині притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом питанням діяльності адвоката щодо здійснення адвокатської діяльності у різних сферах суспільних відносин, а також питанням юридичної відповідальності адвоката приділено увагу в наукових працях вчених, серед яких варто вказати: Є. Ю. Бова «Організація безоплатної правової допомоги в Україні» (2009 р.), А. В. Біцай «Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації» (2015 р.), С. В. Вилков «Адміністративно-правові засади організації надання адвокатами безоплатної правової допомоги» (2019), В. В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017 р.), А. В. Іванцова «Організаційні форми діяльності адвокатури» (2010 р.), С. С. Калинюк «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект» (2015 р.), В. С. Личко «Поняття та види правової допомоги в Україні:

загальнотеоретичне дослідження» (2013 р.), Валко Петрос «Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України» (2020), М. В. Стаматіна «Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу» (2013 р.), Є. Ф. Шребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» (2016 р.) тощо.

Мета даної наукової праці полягає в опрацюванні наукових позицій вчених щодо розуміння змісту юридичної відповідальності в цілому та адвоката зокрема, а також визначення місця дисциплінарної відповідальності адвоката, як складової інституту юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Варто також звернути увагу, що дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві. Водночас серед вчених-юристів поширеною є думка про те, що етичні стандарти професійної поведінки є важливим інструментом забезпечення підзвітності й добросовісності адвокатського корпусу. Тому, в умовах триваючої судово-правової реформи питання удосконалення окремих аспектів інституту юридичної відповідальності адвоката набувають особливої актуальності, оскільки цей інститут виконує подвійну функцію: попередження вчинення правопорушень і покарання недобросовісних представників професії [2, с. 14].

У зв'язку із вказаним постає необхідним дослідити наукові позиції вчених щодо розуміння правової категорії «юридична відповідальність» та «юридична відповідальність адвоката», з подальшим наданням власної позиції щодо досліджуємої категорії.

В правничій літературі наголошується, що адвокатура України, як публічна професійна спільнота, повинна бути відкритою для оцінки її діяльності державними органами та суспільством, відповідальність має бути справедлива, а її наслідки співрозмірні. До того ж держава зобов'язана убезпечити адвоката від надмірних переслідувань та безпідставних притягувань його до юридичної відповідальності [3, с. 188].

Доречно вказати, що юридична відповідальність характеризується як інститут правової системи, який припускає застосування санкцій до суб'єкта, винного у скоєнні правопорушення, або як обов'язок суб'єкта правопорушення зазнати застосування юридичних санкцій за скоєне ним правопорушення [4, с. 316].

Так, Л. О. Волошина під юридичною відповідальністю адвоката пропонує розуміти правовідносини, які виникають між суб'єктом, уповноваженим застосовувати заходи державно-правового примусу, та адвокатом, у зв'язку з порушенням останнім норм права, які передбачають можливість застосування санкцій на випадок вчинення порушення [5, с. 131]. В той же час, В. В. Заборовський звертає увагу, що юридична відповідальність адвоката як структурний елемент його правового статусу полягає не тільки в застосуванні відносно адвоката відповідних примусових заходів за вже вчинене правопорушення (ретроспективний аспект), а й в усвідомленні ним своєї відповідальності за належне виконання обов'язків щодо надання правової допомоги особам на професійній основі (проспективний аспект) [6, с. 359–3601].

Слушною є наукова позиція В. Петроса, який досліджує юридичну відповідальність адвоката як провідного суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, що собою становить собою врегульовану нормами діючого законодавства правовідносини, які виникають між суб'єктом, уповноваженим застосовувати заходи державно впливу та адвокатом, у зв'язку з порушенням професійних обов'язків щодо настання негативних наслідків для адвоката, що виражаються у відповідних санкціях (стягненнях) [7, с. 163–164]. Інакше кажучи, маємо можливість вказати, що адвокат несе юридичну відповідальність за правопорушення, що становить собою юридичний факт, який спричинює виникнення правового відношення між державою і правопорушником. У межах такого правового відношення на правопорушника покладається зазначений обов'язок. У межах цього правового відношення цей обов'язок і виконується правопорушником. Цей обов'язок припускає, що суб'єкт правопорушення зазнає негативні наслідки (особистого, майнового, організаційного характеру), передбачені санкцією порушеної ним норми права [8, с. 316].

В наукові праці В. Петрос виокремлює особливості юридичної відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, якими є: 1) наявність спеціального суб'єкта юридичної відповідальності – адвокат; 2) об'єкт юридичної відповідальності становить професійні обов'язки адвоката щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві; 3) наявність уповноваженого суб'єкта щодо здійснення відповідного провадження стосовно

притягнення до відповідальності – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; 4) становить особливий процесуальний порядок, який виникає між суб'єктом, уповноваженим накладати притягати до відповідальності та адвокатом, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, визначених нормами діючого законодавства України; 5) настання негативних наслідків для адвоката, що виражаються у стягненнях, які накладаються уповноваженими суб'єктами; 6) процедурний аспект притягнення до відповідальності адвоката врегульовано адміністративним процесуальним законодавством та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7, с. 163]. Слушним є те, що дисертант розкриваючи особливості юридичної відповідальності виходить із позиції суб'єкта притягнення до відповідальності (адвокат), уповноваженого суб'єкта розглядати справу та притягати до відповідальності останнього, а також відповідну процедурну складову, яка базується на нормативно-правових актах.

С. В. Вилков акцентує увагу, що до адвоката можуть бути застосовані заходи традиційних видів юридичної відповідальності – дисциплінарної, кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, які загалом, формують загальну конструкцію «професійна відповідальність адвоката» [9, с. 179]. Такий висновок, автор робить із тієї позиції, що адвокат наділяється відповідним правовим статусом, обумовлений наявністю в нього професійних прав та обов'язків, створює фундамент спеціальної правосуб'єктності як здатності адвоката мати спеціальні права й обов'язки в певних правозастосовних процедурах, усвідомлювати їх значення і мету реалізації, керувати ними та нести відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання [9, с. 176].

А. В. Біцай досліджує юридичну відповідальність адвоката через призму професійної відповідальності адвоката-медіатора, що становить собою правовідносини, які виникають між суб'єктом, уповноваженим накладати стягнення, та адвокатом-медіатором, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, визначених в законодавстві України про адвокатуру та адвокатську діяльність і нормах міжнародних правових актів, та полягають у накладенні обов'язку на адвоката-медіатора понести несприятливі для себе наслідки [10, с. 119–120]. В той же час вчена виокремлює особливості (специфічні риси), притаманні даному різновиду юридичної відповідальності, а саме: 1) суб'єктом виступає адвокат-медіатор; 2) об'єктом є про-

фесійні обов'язки адвоката-медіатора; 3) адвокат-медіатор несе професійну відповідальність лише за дії (бездіяльність), вчиненні (допущену) під час дії свідoctва про право на зайняття адвокатською діяльністю; 4) основною метою є не стільки покарання непрофесійних та/або безвідповідальних адвокатів-медіаторів, скільки захист від них як осіб, які звернулися щодо отримання послуг з медіації, так і інших адвокатів-медіаторів, адвокатури та інституту медіації в цілому; 5) єдиним органом уповноваженим на здійснення провадження стосовно притягнення до професійної відповідальності адвоката-медіатора є кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (дисциплінарна палата); 6) являє собою окремий вид правовідносин, які виникають між суб'єктом, уповноваженим накладати стягнення, та адвокатом-медіатором, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, визначених законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність і нормами міжнародних правових актів; 7) обов'язковою умовою є настання несприятливих для адвоката-медіатора наслідків, що виражаються у стягненнях, які накладаються уповноваженими суб'єктами [10, с. 119]. Виокремлені особливості професійної діяльності адвоката в цілому вказують на процедурну складову притягнення до юридичної відповідальності адвоката за порушення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність.

На підставі вказаного, слід зробити висновок, що адвокат, як відповідний суб'єкт суспільних правовідносин наділений спеціальною правосуб'єктністю, що наділяє його відповідними правами та обов'язками, й в той же час, можливістю нести юридичну відповідальність за вчинення правопорушень в межах їх адвокатської (професійної) діяльності.

Безпосереднє звернення до Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11] надає можливість зазначити, що останнім закріплено дисциплінарну відповідальності адвоката.

Ватро також вказати, що надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права [12]. Закріплення провідних принципів Правилах адвокатської етики засвідчує той факт,

що в разі їх порушення кожен адвокат буде притягнений до юридичної відповідальності.

В той же час, в Правила адвокатської етики наголошується, що до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України [12]. Зазначимо, що при застосуванні дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики та/або Професійних етичних (деонтологічних) норм поведінки адвокатів іноземної держави (у випадках, передбачених цими Правилами), що діють в країнах, в яких такі адвокати мають право здійснювати адвокатську діяльність, дисциплінарні органи адвокатури України мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати дисциплінарні стягнення лише за винні порушення [12].

Враховуючи норми Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, що собою становить: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [11].

Висновок. На підставі викладеного, можемо констатувати, що адвокат за порушення, які виникають в процесі здійснення адвокатської діяльності може бути притягнутий до всіх видів юридичної відповідальності. Особливе місце в діяльності адвоката відводиться дисциплінарній відповідальності, оскільки найбільш врегульовано як на законодавчому рівні, так й актами адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України). Дисциплінарна відповідальність адвоката становить собою врегульований нормами адміністративного права відповідний певний вплив з боку уповноваженого органу (уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження) з метою поновлення порушеного адвокатом встановленого правила (професійних, деонтологічних) поведінки під час здійснення адвокатської діяльності, за які зазнає заходів негативного (примусового) впливу. Дисциплінарна відповідальність має певні особливості, які стосуються притягнення адвоката до від-

повідальності: а) законодавчо встановлена відповідальність за вчинення дисциплінарного проступку; б) чітко визначений суб'єкт відповідальності (адвокат) та відповідна сфера (адвокатська діяльність), за порушення чого настають негативні наслідки

для останнього, що виражається у дисциплінарних стягненнях; в) об'єктом дисциплінарної відповідальності є відповідні професійні обов'язки; г) законодавчо визначений процедурний порядок притягнення до відповідальності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/231/2021>.
2. Русанова О. І. Підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за чинним законодавством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 10. Том 2. С. 14–16.
3. Фляжнікова Я. В. Особливості дисциплінарної відповідальності адвоката за порушення правил адвокатської етики. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 184–190.
4. Теорія держави та права України: підручник для кур-сантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
5. Волошина Л. О. Поняття та види юридичної відповідальності адвоката. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 129–135.
6. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.
7. Валко Петрос. *Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 229 с.
8. Теорія держави та права України: підручник для кур-сантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
9. Вилков С. В. Адміністративно-правові засади організації надання адвокатами безоплатної правової допомоги : : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 250 с.
10. Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 246 с.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17>.
12. Правила адвокатської етики : З'їзд адвокатів України від 09.06.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17>.